

Світлана ГРОЗАН (Україна, Кіровоград)

ПЕДАГОГІЧНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК УМОВА ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглядається сутність понять "творча самостійність", "педагогічна самоефективність", теоретично обґрунтовується вплив педагогічної самоефективності на процес становлення творчої самостійності майбутніх учителів музики.

Ключові слова: педагогічна самоефективність, творча самостійність, педагогічна компетентність, мотивація, самооцінка.

The article deals with the essence of the notions "creative independence"; "pedagogical self-efficiency". The author substantiates theoretically the influence of pedagogical self-efficiency on the process of independent formation of future music teachers.

Key words: pedagogical self-efficiency, creative independence, pedagogical competence, motivation, self-rating.

Постановка проблеми. Практика педагогічної роботи й сучасні умови нашого буття ставлять досить серйозні вимоги до особистості та її поведінки, професіоналізму педагога. У зв'язку з цим змінюється зміст, рівень, професійно-предметний простір знань і вмінь, що необхідні сучасному педагогу, значно підвищуються вимоги до його професійної компетентності, ефективності педагогічної діяльності. Особливо необхідними стають творчі якості та професійна самостійність майбутнього фахівця. На цьому наголошують такі науковці, як К. Абульханова-Славська, Г. Артемчук, Л.Арістова, І. Зязюн, О.Олексюк, П. Підкасистий, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Ципін та ін.

У працях науковців професійна самостійність є багатовекторним показником, вона вказує на певний рівень професійної зрілості, професійної мобільності, на рівень творчої самореалізації.

Мета статті полягає у визначенні сутності та структури педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики, теоретичному обґрунтуванні впливу зазначеного утворення на процес становлення творчої самостійності студентів музично-педагогічних закладів освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Слід зазначити, що в останній час проблема самоефективності зацікавила науковців у різних галузях знань, що свідчить про важливість та актуальність зазначеної дефініції, а саме: в педагогіці (П.Корнієнко, В.Латишев, Л.Мальц, В. Солнцева, Т. Хорошко, А.Федосєєва та ін.); психології (М. Енеєва, Д. Майєрс, Н. Назаренко, Н.Трофімова та ін.); соціальній психології (Т. Вольфовська, О. Опаріна та ін.); управлінській сфері (Г. Косих, І. Лотова та ін.); інформаційних технологіях (В. Венкатеш та ін.), також активно досліджується вплив самоефективності на здоров'я особистості, педагога зокрема (Т. Маланьїна, Л. Мірзаянова та ін.).

Виклад основного матеріалу. Що ж складає сутність феномену самостійності? Педагогічний словник тлумачить самостійність як одну з провідних ознак особистості, що проявляється в умінні ставити перед собою визначену мету, наполегливо досягати її власними силами. Самостійність визначає відповідальне ставлення людини до своїх вчинків, здатність діяти свідомо в будь-яких умовах, приймати нетрадиційні рішення [1: 45-46]. Саме останнє висловлювання найбільш близьке за змістом до творчого процесу. У ряді досліджень тому є певне підтвердження. Наприклад, організація самостійної пізнавальної і творчої діяльності показана в дослідженнях П. Кроніна, С.Мірошник, П.Підласистого та ін.

Так, Г. Гарбер розглядає пізнавальну самостійність у контексті роботи над поліфонією. Науковець визначає її як творчий акт, та обґрунтовує це через те, що індивідуально-особистісне розуміння і засвоєння поліфонії є феноменом пізнавальної самостійності, що розкривається з позицій потреб та мотивацій суб'єкта, його сутнісними духовними силами, установками, цінностями, здібностями. Особливого значення набуває активна і цілеспрямована діяльність, музичне мислення, опосередковані внутрішніми мотивами. Отже, самостійну діяльність можна розуміти не тільки як процес, а й як творчий акт [3: 11].

І. Бобакова використовує поняття професійна самостійність студента-музиканта, яка складається з ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової та організаційної сфер і передбачає оволодіння низкою вмінь, серед яких головною є самостійність у розв'язанні навчальних і практичних завдань [1: 78].

З нашого погляду, одним з можливих і перспективних шляхів підвищення рівня здатності майбутнього вчителя музики самостійно та творчо здійснювати педагогічну діяльність є

педагогічна самоефективність, яка виступає провідною регулятивною установкою особистості, впливає на регуляцію поведінки та мислення.

Концепція самоефективності вперше була запропонована американським психологом Альбертом Бандурою в кінці 70-х років минулого століття і активно розробляється ним та його послідовниками Дж. Роттером, М. Зіммерманом, Дж. Мартінес-Понсом, Д. Майерсом, Р. Уайтом протягом останніх двадцяти років.

У ранніх підходах теорія розробки самоефективності була присвячена невдачам у саморегуляції поведінки, потім численні дослідження були проведені на матеріалі учбової, професійної, спортивної діяльності, а також в області соціальних (міжособистісних) відношень.

У контексті учбової діяльності досліджувався вплив самоефективності на учбову мотивацію [8: 34]. Зокрема, дослідження проведені А. Бандурою та його колегами довели, що учні з високою самооцінкою стосовно своїх наукових здібностей більш наполегливі, прикладають більше зусиль та внутрішньо більш зацікавлені в навчанні та його результатах. Також було доведено, що уявлення про самоефективність впливають на такі мотиваційні показники, як рівень зусиль, наполегливість та вибір задач.

Загалом, самоефективність розглядають як переконання індивіда в тому, що він здатен успішно здійснити поведінку, необхідну для досягнення очікуваного результату. Важливо зазначити, що самоефективність є особистісною характеристикою, а не характеристикою діяльності, де ефективність визначається лише об'єктивно, як відношення затрат до отриманого результату. Таким чином, проблема самоефективності тісно пов'язана з важливими властивостями і здібностями особистості в процесі її професійного становлення і розвитку.

Під педагогічною самоефективністю майбутнього вчителя музики ми розуміємо інтегративне утворення, яке виражається в його впевненості у власній професійній компетентності, здатності продуктивно здійснювати педагогічну діяльність, обираючи засоби педагогічного впливу, що забезпечують успішне досягнення поставлених цілей навчально-виховного процесу. Розуміння феномена педагогічної самоефективності вимагає розгляду структури означеного феномену.

Так, на нашу думку, педагогічна самоефективність майбутніх учителів музики складається з таких компонентів: змістово-процесуального, особистісного, поведінкового. Розглянемо кожен з компонентів та проаналізуємо вплив на формування педагогічної самоефективності.

Як зазначає А. Бандура, самоефективність – це центральна й важлива детермінанта людської поведінки, яка полягає у впевненості людини у власній компетентності, здатності виконати ту чи іншу справу. Тому першим компонентом педагогічної самоефективності є змістово-процесуальний.

Почуття впевненості людини в собі, відсутності сумніву в досягненні мети, здатність мислити творчо, саморефлексивно і критично ґрунтується на досвіді і знаннях. Базуючись на цьому ми вважаємо, що в контексті педагогічної самоефективності першочергового значення набуває професійна компетентність майбутніх учителів музики, яка дає їм можливість виконувати педагогічну діяльність на високому рівні.

Як відомо, під компетентністю людини педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині ідентифікувати і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, характерні для певної сфери діяльності [5: 12].

Професійна компетентність є основою для постійного самовдосконалення майбутніх педагогів, переосмислення ними власної педагогічної діяльності, що зумовлює високий рівень професійної мобільності студентів, яка проявляється в їх здібності швидко і ефективно орієнтуватися в різноманітних педагогічних ситуаціях, продуктивно здійснювати означену діяльність, адекватно розв'язувати педагогічні задачі.

Обираючи другий, особистісний компонент педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики, ми брали до уваги припущення А. Бандури, Е. Ільїна, В. Семиченко та ін., що позитивна мотивація людини на виконання певної діяльності може суттєво підвищити самоефективність. Тож, ми зробили припущення, що педагогічна самоефективність, а отже і здатність до творчої самостійності залежить від спонукань, які лежать в основі обрання студентом професії вчителя музики. Тому вважаємо необхідним розглянути ті групи мотивів, які сприяють педагогічній самоефективності.

У процесі діяльності людини виокремлюють дві групи мотивів – це зовнішні і внутрішні мотиви. Так, зовнішні пов'язані з урахуванням різних чинників зовнішнього впливу (мотиви-

стимули), які своєю чергою поділяються на позитивні – матеріальні, просування в роботі, схвалення колективу, престиж та інші, та негативні – покарання, критика, осуд та інші санкції негативного характеру.

Внутрішня мотивація – це мотивація, джерелом якої є сама особистість, її внутрішній світ, а саме: морально-духовні характеристики, особливості світогляду, ціннісні орієнтації. Таким чином, внутрішня мотивація на педагогічну діяльність породжується самою людиною, змістом цієї діяльності: її суспільною значущістю, задоволеністю завдяки можливості виявляти в ній творчість тощо. Необхідно підкреслити, що саме внутрішні мотиви стимулюють до вдосконалення педагогічної майстерності, до покращення індивідуальних знань та здібностей, що сприяє педагогічній самоефективності. Вважаємо необхідним більш детально розглянути мотиви педагогічної діяльності, які, на нашу думку, сприяють професійній самоефективності майбутніх учителів музики. У цьому плані правомірно виділити декілька груп мотивів:

- мотиви, які відображають потребу в тому, що складає зміст професії;
- мотиви, що пов'язані з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значущості професії);
- мотиви, що виявляють раніше сформовані потреби особистості, що актуалізувалися при взаємодії з професією (мотиви саморозкриття та самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру, звичок тощо);
- мотиви, що виявляють особливості самосвідомості особистості в умовах взаємодії з професією (впевненість у власній особистій придатності, у володінні достатнім творчим потенціалом тощо) [7: 56].

Ми вважаємо, що вищезазначені мотиви пробуджують у студентів бажання самореалізації у педагогічній діяльності, стимулюють прикладати більше зусиль на шляху оволодіння нею, сприяють творчій самостійності.

Таким чином, здатність до творчої самостійності тісно пов'язана з внутрішніми потребами самореалізації вчителя в професійній діяльності, усвідомленням себе в цій позиції.

Важливу роль у формуванні педагогічної самоефективності відіграє самооцінка майбутніми вчителями музики професійно необхідних знань та особистісних якостей, умінь, цілей поведінки, своїх сил і можливостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності. Очевидно, що рівень самооцінки впливатиме і на здатність майбутніх педагогів-музикантів самостійно та творчо виконувати педагогічну роботу.

Як зазначає Дж. Корі, самооцінка відноситься до того, яку думку складає про себе людина, включаючи ступінь самоповаги та самоприйняття. Самооцінка відображає почуття особистої цінності та компетентності. Науковець підкреслює, що самооцінка пов'язана з особистою ідентичністю. Так, наявність самоприйняття безпосередньо пов'язана з “ідентичністю успіху”, в той час як його недолік – з “ідентичністю невдачі” [4, с 32], що доводить важливу роль адекватної самооцінки в процесі формування самоефективного та творчого педагога.

Розглянемо види самооцінки, притаманні студентам, та їх вплив на професійну самоефективність останніх. Так, студенти із завищеною самооцінкою характеризуються впевненістю у своїй винятковості та досконалості, з ними досить важко спілкуватись, так як вони не готові слухати інших, сприймати сигнали ззовні, які вимагають певних змін у їх поведінці.

Низька самооцінка властива студентам, схильним сумніватись у всьому, сприймати на свій рахунок усі зауваження, незадоволення інших людей, переживати й турбуватись із-за незначних приводів. Наслідки заниженої самооцінки мають суттєвий вплив на їхню професійну самоефективність, здатність до творчої самостійності в процесі здійснення педагогічної діяльності. Так, студенти, які характеризуються означеним видом самооцінки та негативним самовідношенням, ймовірно будуть відхилятися від складних завдань; прикладати недостатню кількість зусиль для досягнення цілі стати висококваліфікованим педагогом; у таких студентів увага фіксується переважно на самооцінних аспектах, ніж на тому, як виконати складне завдання; занижена оцінка себе, як педагога, продукує в студентів думки про власні недоліки, про невідповідність обраній професії, причому причини невдач приписують недостатній кількості власних здібностей, хоча причина може знаходитись у невпевненості у своїх можливостях, у недостатності прикладених зусиль; при виникненні складностей під час навчання такі студенти понижують свої зусилля та швидко відмовляються від виконання завдань. У студентів з заниженою самооцінкою повільно відновлюється почуття власної ефективності після невдач або зниження успішності. Низька самооцінка продукує страх, емоційну напруженість учителя, руйнує

попереднє планування діяльності, рефлексивну оцінку умов її протікання, і відповідно, всю систему майбутньої діяльності. Це, своєю чергою, визиває нестриманість, неврівноваженість, роздратованість. У результаті знижується ефективність навчання й виховання учнів, підвищується конфліктність у взаємовідносинах з класом та колегами, втрачається інтерес до діяльності. Отже, низька самооцінка студента породжує незадоволеність собою і своєю професійною діяльністю, такі майбутні вчителі неадекватно сприймають себе та оточуючих, володіють почуттям підвищеної тривожності, що негативно відбивається на педагогічному процесі, підриває віру студентів у себе, як педагогів, а отже, перешкоджає формуванню їхньої педагогічної самоефективності, творчої самостійності.

Для студентів з адекватною самооцінкою характерне реальне оцінювання себе, бачення як власних позитивних якостей, так і недоліків, здатність правильно реагувати на обставини. Приймаючи до уваги сигнали ззовні, вони можуть змінюватись і самоудосконалюватись. Як успіхи, так і невдачі сприймають адекватно, доходять адекватних висновків, вчаться на своїх і чужих помилках, готові сприймати нові враження, знання, набувати досвіду, що допомагає їм ствердитись на новому якісному рівні. Студенти з адекватною самооцінкою сприймають складні завдання як виклик, що дозволяє їм продемонструвати власні здібності; такі майбутні педагоги ставлять собі за мету досягти високого рівня педагогічної майстерності, і демонструють високу наполегливість у її досягненні; при виконанні різноманітних завдань увага акцентується на аспектах їх досягнення, що сприяє ефективному та творчому виконанню; причини невдач убачаються в недостатній кількості докладених зусиль чи прогалинах у знаннях та вміннях, це підштовхує студентів збільшити власну наполегливість, що дозволяє швидко впоратися із певними складностями; невдачі та пониження успішності не дозволяють впадати у відчай, почуття ефективності в таких студентів швидко відновлюється.

На важливій ролі адекватної самооцінки в досягненні самоефективності людини наголошує Н. Бранден [2: 67]. Він аналізує прояви, які характерні для людей з означеною самооцінкою. Серед них:

- обличчя, манера розмови та рухи виражають задоволення життям;
- такі люди легко, прямо й відверто говорять про переваги та недоліки (демонструють дружнє ставлення до фактів);
- відкриті до критики та визнають власні помилки, оскільки самооцінка не прив'язана до образу "досконалості";
- словам та рухам характерні легкість, спонтанність, що свідчить про відсутність боротьби із самим собою;
- спостерігається допитливість та відкритість щодо нових ідей, досвіду, нових можливостей у житті;
- якщо є почуття тривоги та небезпеки, то вони менш приголомшливі, оскільки їх прийняття та управління ними не сприймається як щось дуже складне;
- у реакціях на непередбачувані ситуації присутня гнучкість, здатність до творчого їх розв'язання, що проявляється у винахідливості, оскільки існує довіра до себе, а життя не розглядається як некерований процес;
- стверджуюча (не агресивна) поведінка себе та інших, сприймається з комфортом;
- є здатність зберігати гармонійність та гідність в умовах стресу. Отже, саме адекватна самооцінка студента стає витокom його самовдосконалення, забезпечує саморозвиток особистості, його самоактуалізацію, сприяє розкриттю професійного потенціалу, має розвивальний вплив на особистість.

Таким чином можемо зробити **висновок**, що педагогічна самоефективність майбутніх учителів музики є важливим та необхідним особистісним утворенням, передбачає поєднання та взаємодію професійної компетентності, мотивації на педагогічну діяльність, адекватної самооцінки, що своєю чергою сприяють формуванню творчих якостей та професійної самостійності майбутнього фахівця в галузі мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобакова И. П. Самостоятельная работа как фактор совершенствования процесса подготовки будущего учителя музыки: диссерт. канд. пед. наук / И. П. Бобакова. – К.: НПУ им. М. Драгоманова, 1998. – 164 с.
2. Бранден Н. Мотивация / Н. Бранден. – М.: Олма-пресс, 2003. – 198 с.
3. Гарбер Г.А. Развитие познавательной самостоятельности студентов. На материале курса "Полифония": автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук / Г. А. Гарбер. – К., 2001. – 19 с.

4. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия / Р. Корсини, А. Ауэрбах. – М., 2006. – 235 с.
5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
6. Педагогічний словник // за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001.
7. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность” / В. А. Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521с.
8. Bandura A. Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. – 1999, 123 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грозан Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.